

Tatiana Szkapienko

Właściwości metaforyzacji czasowników "biec" (бежать) w języku polskim a rosyjskim

---

Prace Naukowe. Pedagogika 8-9-10, 1095-1097

1999-2000-2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tatiana Szkapienko (Kaliningrad)

Właściwości metaforyzacji czasowników *biec* (*бежать*) w języku polskim a rosyjskim

Jednym z kierunków charakterystycznych dla współczesnego rozwoju kognitywizmu są badania lingwistyczne, opisujące język jako odzwierciedlenie cech mentalności tego czy innego narodu. Pióro lingwisty–kognitologa da się porównać ze skalpelem chirurga, preparującego mikrokosm w celu sprecyzowania diagnozy. O ile zdrowie czy choroba nacji zdeterminowane są bazą genetyczną, mogą świadczyć właściwości językowego obrazu świata. Ogólnie wiadomo, że Anna Wierzbicka na tle badań języka rosyjskiego określiła następujące cechy mentalne Rosjan – ich irracjonalizm, emocjonalność, brak samokontroli i bierność. Wysunięta diagnoza brzmi jak wyrok. Nieco pocieszającym jest w takich dociekaniach fakt, że ustalone przez lingwistę patologie ogólnonarodowe mogą być inspirowane przez wiedzę ekstralingwistyczną – informację, którą już zawczasu dysponuje podmiot badań. Rzecz jasna, badacz nie może stanowić *tabula rasa*, mając swoje własne predyspozycje, wynikające z wiedzy o historycznej praktyce odpowiedniego narodu i jego miejsca w świecie. Tak wyżej wspomniana A. Wierzbicka wywnioskowała z badań nad językiem polskim dwie „przykre” właściwości polskiego narodu: jego rycerski i szarmancki duch. Przyznajmy, dość ciekawa interpretacja języka, w którym istnieje ostra dyskryminacja gramatyczna wobec kobiet, odmieniająca je na sposób „rzeczowy”. Szarmancka próba zatuszowania tego płamiącego Polskę w obliczu cywilizowanej Europy faktu poprzez zmianę terminu „forma żeńsko-rzeczowa” na „forma niemęskoosobowa” nie zmienia istoty sprawy. Jednak, zauważmy, co się tyczy wykrytych przez A. Wierzbicką ogólnorosyjskich wad, trudno oskarżyć badacza o jakieś uprzedzenie co do ujawnionych właściwości – przyznajmy się, znajdują się one w jak najbardziej harmonijnych stosunkach z doświadczeniem praktycznym narodu.

Niniejsza praca nie zamierza przeprowadzania badań aż na tak szeroką „historyczną” skalę. Jej celem jest ustalenie znaczenia, które odgrywa w procesach nominacji wizerunek biegu w obydwu językach. Rozpatrzmy strukturę predykcji czasowników *biegać-beżamy* (nie bierzmy tu pod uwagę olbrzymiej ilości czasowników prefiksalnych oraz rzeczowników i przymiotników o rdzeniu bieg).

Porównania semantyki czasownika rosyjskiego i polskiego świadczą, że w obydwu czasownikach istnieją predykcje obrazu biegu do następujących realiów:

- przedmioty nieżywotne,
- wodne, płynne resursy,
- procesy temporalne,
- segmenty przestrzeniowe.

Rozpatrzmy dokładnie, na czym polegają predykcje wizerunku biegu wodnym resурсom i obiektom temporalnym.

Metaforyzacja biegu w stosunku co do wodnych obiektów opiera się na asocjacjach wizualnych, gdy ruchowi wody narzucano jej bieg. Jednak podstawy kognitywne takiej metaforyzacji w języku rosyjskim a polskim są zróżnicowane. Dla świadomości rosyjskiej metaforyzacja ta polega na fakcie prędkości ruchu wody, natomiast dla świadomości polskiej – na fakcie zwykłego konstatowania jej ruchu, bez zwracania uwagi na szybkość jej przemieszczenia. Do takich wniosków skłania nas fakt, że gdy chodzi o charakterystykę identyfikacyjną procesów dynamiki wody, język rosyjski natychmiast rezygnuje z użycia metaforyzacji biegu. Mimo to, że rzeka po rosyjsku *течет* „płyń, cieknie”, *бежит* „biegnie” jako nominacja terminologiczna występuje derywat *течение*, pozbawiony oznak agentywności i dynamiki. W języku polskim zaś i w aspekcie terminologicznym obecny jest wizerunek biegu: *bieg rzeki*, *dolny bieg rzeki*. Nie ztraca się wizerunek biegu i w dalszych polskich nominacjach identyfikacyjnych, np. *woda bieżąca* „проточная вода”. Zwróćmy uwagę, że w języku rosyjskim w momencie nazywania akcentowano uwagę na fakcie stałego zmieniania się wody (przepraszamy za nieużycie tu polskiego wyrazu *obieg*, lecz zawierając rdzeń *bieg*, nie może on przekazać wewnętrznej przyrody rosyjskiego słowa).

Jako jedno z najgłówniejszych obszarów predykcyjnych należy wyróżnić metaforę, predykującą ruchowi czasu jego bieg. W celu uściślenia podstaw kognitywnych tej metaforyzacji zwróćmy się do opisanego czasowników, kształtujących charakterystykę upływu czasu. W JR można powiedzieć: *время течет, идет, бежит, тянется, мчится, ползет*. Jednak prawie wszystkie charakterystyki te należą do sfery pragmatyki. W celu neutralnego ujęcia faktu upływu czasu, JR ucieka się do czasowników: *время идет, течет*. Stąd powstają wyrażenia: с ходом, с течением времени, текущий год, в ходе переговоров, ход истории, в прошлом году, oparte na metaforyzacji mniej dynamicznego ruchu: *chodzić, iść*. Z przykładów tych wynika, że *идти, ходить* jest formą przyjętą przez językową świadomość rosyjską jako pewny standard (por. rosyjskie: *часы бегут* – w znaczeniu zegarek się spieszy) upływu czasu.

Co się tyczy predykcji obrazom temporalnym charakterystyki, należącej do obiektom płynnym, swoista akwomorfizacja czasu za pomocą czasownika *течь* „płynąć” polega na wyróżnieniu elementów stałości, spontaniczności i niezależności tego wiecznego ruchu wód od kontroli człowieka. To znaczy, że mamy tu do czynienia z metaforą, w której kognicje ludzkie sięgają poziomu filozoficznego. Tak W. Dal w swoim słowniku przytacza przykład „Время бежит как вода”, świadcząca o poprawności wyżej wskazanych skojarzeń.

W JP upływ czasu może być scharakteryzowany jako *czas leci, dłuży się, pędzi, płynie, ucieka*. Więc, jak daje się zauważyć, kognicje filozoficzne co do charaktery-

styki obiektów czasowych zbiegają się w dwu językach, lecz co się tyczy zwyczajnej, pospolitej formy językowego ujęcia faktu upływu czasu, to jako najbardziej naturalna w JP występuje definicja zawierająca wizerunek biegu: *bieg dziejów, wydarzeń, z biegiem czasu, rok bieżący*. Jeśli w JR określenia *Дни, говы, события бегым* uwypuklają szybkość upływu czasu i nie tworzą wyrażen typu wyżej wymienionych, zastępując je niedynamicznym ujęciem procesów: *в ходе переговоров, ход истории, ход повествования*.

Oparcie polskiej metafory *czas biegnie* na fakcie ruchu czasu, bez uwydatnienia niezwyklej szybkości takiego ruchu, prowadzi do realizacji tej metafory w różnych formach: *bieg narracji, pertraktacji, naturalny bieg rzeczy*.

Dość charakterystyczne jest użycie imiesłowu *bieżący: na potrzeby bieżące* „на текущие потребности”, *koszty bieżące* „текущие расходы”. Nawet w identyfikacji rodzaju dokumentów bankowych świadomość polska dostrzega elementy biegu: *rachunek bieżący* „текущий счет”. Całkiem nie znajduje ekwiwalentu w JR charakterystyka „robić coś *na bieżąco*” Zauważmy, że JP ujmuje procesy czasowe również w formach prefiksalnych czasowników: *dobiegać, zbiegać, zbiegać się*.